

T E LICHT BEVONDEN?

EEN KLEIN PLEIDOOI VOOR LITERATUURKRITIEK OP INTERNET

Gewogen en te licht bevonden. Zo luidt Lisa Kuiterts oordeel over literaire kritiek op internet, dat ze eind 2013 publiceerde in *Trouw*.¹ Wij delen haar mening niet. Volgens ons wordt in het Nederlandse taalgebied de potentie van internetkritiek² wel degelijk benut. Toegegeven, ons oordeel is gekleurd: als redacteurs van *De Reactor* hebben we een belang te verdedigen. En natuurlijk zijn we *not amused* dat Kuitert in haar stuk zomaar voorbijgaat aan ons onlineplatform. Maar het gaat hier niet zozeer om de vraag wie er gelijk heeft. Belangrijker is dat Kuiterts artikel exemplarisch kan worden genoemd voor de vele misverstanden en vooroordelen rondom digitale literaire kritiek in de Lage Landen. In dit artikel hopen we een aantal daarvan te kunnen weerleggen.

Hoewel Kuitert meer gezag en betrouwbaarheid toedicht aan papieren kritiek, merkt ze evengoed op dat de boekbesprekingen op een recensiesite als *8weekly* “in omvang en kwaliteit niet onder [doen] voor die in landelijke media”. Ook geeft ze toe dat er in de dag- en weekbladpers literaire kritiek van tweede garnituur aan te treffen valt, net als op het web. Deze weifelachtige sympathie lijkt ons kenmerkend voor veel beschouwingen over online literaire kritiek: men wil niet uitsluiten dat die iets moois te bieden heeft, maar blijft voorlopig op afstand. Zo wil *NRC-critica* Elsbeth Etty digitale literatuurkritiek best “een verrijking van het debat” noemen, maar ze beschouwt haar niet als een serieuze concurrent voor analoge boekbesprekingen. Vreemd genoeg voert ze daarbij de onbeperkte ruimte op internet als belangrijkste argument aan: internetrecensenten zouden geen selectie van te bespreken boeken maken; in tegenstelling tot critici die in kranten en weekbladen publiceren.

ARNOUD VAN ADRICHEM

werd in 1978 geboren. Hij is dichter en lid van de kernredactie van *DW B*. Daarnaast is hij mede-oprichter en redacteur van het platform voor literaire kritiek *De Reactor*. Hij was tien jaar lang hoofd-redacteur van literair tijdschrift *Parmentier*. In 2008 debuteerde hij met de dichtbundel *Vis* (Contact).

Onder de titel *Stemwork* (IJzer) bundelde hij in 2010 de essays, gedichten en vertalingen die hij samen met Jan Lauwereyns maakte. In datzelfde jaar bracht hij de dichtbundel *Een veelvoud ervan* (Contact) uit. Binnenkort verschijnt zijn derde dichtbundel, *Geld* (AtlasContact).

Adres: www.arnoudvanadrichem.nl

GIJSBERT POLS

werd in 1980 geboren. Hij studeerde Nederlands aan de Vrije Universiteit in Amsterdam en promoveerde met een proefschrift over Lodewijk van Deyssel en Arno Holz aan de Freie Universität Berlin. Hij schrijft regelmatig literaire kritieken voor *De Reactor*, waarvan hij ook redacteur is.

KOUDWATERVREES

Deze tweeslachtige houding komt ongetwijfeld deels voort uit koudwatervrees: literatuurkritiek op internet kent een veel minder lange traditie, nog niet iedereen heeft er een duidelijk overzicht van en dus houdt men het toch liever bij het oude vertrouwde papier. Geheel onschuldig is die koudwatervrees echter niet. Zoals Liliane Waanders in een reactie op Kuiterts artikel terecht stelde, houdt de weifelachtigheid de beperkte blik op wat er online gebeurt in stand: “Mensen gaan geloof hechten aan iets dat heel vaak gezegd wordt. Als je dus maar vaak genoeg zegt dat de papieren media het monopolie hebben op het schrijven van recensies en dat de mensen die voor die papieren media het beter weten dan mensen die voor digitale media schrijven, dan gaan mensen (inclusief Lisa Kuitert zelf) dat vanzelf geloven.”³

Jos Joosten gaat zelfs nog een stapje verder en spreekt van “repressieve tolerantie” van de kant van de papieren media: “[...] de internetrecescenten zouden graag meedoen, maar worden door de gesetelde media uiterst welwillend getolereerd als een niet-kwaadaardige nieuwe mensensoort en zeker niet beschouwd als serieuze partij.”⁴

Dat iemand als Kuitert internetkritiek inderdaad niet helemaal voor vol aanziet, blijkt alleen al uit het feit dat ze naast *8weekly* slechts één andere recensiesite, *Recensieweb*, in haar oordeel betreft. Websites als pakweg *Tzum*, *Literatuurplein*, *Literair Nederland*, *Cobra*, *CultuurBewust*, *Cutting Edge*, *Meander* en *De Reactor* ontbreken in haar beschouwing. Wie écht iets steekhoudends wil zeggen over de stand van internetkritiek of die van literatuurkritiek in het algemeen kan deze sites niet plompverloren negeren.⁵

Een andere tekortkoming van Kuiterts betoog is dat ze geen oog heeft voor de wisselwerking tussen de kritiek in de krant en die op internet.⁶ Zij hanteert een strikte scheidslijn tussen digitale en analoge literatuurkritiek, die in werkelijkheid niet of nauwelijks bestaat. Sommige critici die vooral online recenseren, gaan op een later moment ook voor papieren media schrijven. Denk aan Tim de Gier, Simone van Saarloos, Roderik Six en Daan Stoffelsen. Andersom gebeurt hetzelfde. Voor bijvoorbeeld *De Reactor* schrijven ook recensenten die eerder al in kranten en weekbladen publiceerden, zoals Piet Gerbrandy, Joost Pollmann, Marc Reugebrink, Joost de Vries en Herman Stevens. Zij tonen zich niet eenkennig in hun keuze voor één medium, maar pendelen heen en weer tussen het papieren en het virtuele domein.

Deze wisselwerking heeft deels te maken met de ontwikkeling dat de literaire kritiek in dag- en weekbladen het afgelopen decennium behoorlijk is uitgehold. Lezers krijgen in plaats van diepgravende recensies steeds meer humaninterestachtige interviews met steeds dezelfde succesauteurs aangeboden, en plichtmatige kritieken die vaak nog het meeste weg hebben van consumentenadvies (“koop dit boek wel/niet”), compleet met evaluatieve ballen of sterren. We willen hier niet spreken van een crisis van de analoge literatuurkritiek – gelet op de aanhoudende stroom doodsverklaringen is die juist springlevend –, maar de kwaliteit van de papieren kritiek kan niet zonder meer als vast gegeven worden beschouwd, zoals Kuitert en Etty willen doen voorkomen. Dat de gerespecteerde boekenbijlage van *de Volkskrant* inmiddels in getrimde vorm is ondergebracht in het “magazine op krantenpapier” *Sir Edmund*, dat *Het Financieele Dagblad* stopt met het publiceren van fictierecensies en dat *Knack* nog maar één boek per week bespreekt (doorgaans een thriller), zegt wat dat betreft genoeg.

RUIMTE, VRIJHEID EN DYNAMIEK

Dat internet wél ruimte en vrijheid biedt aan literaire kritiek, is natuurlijk geen garantie voor diepgang. Maar het lijkt ons wel een belangrijke voorwaarde. Datzelfde geldt voor dynamiek, een eigenschap waarover papieren media amper beschikken. Die dynamiek hangt allereerst samen met de snelheid van internet: iedereen met een internetverbinding kan waar dan ook en op elk moment van de dag zijn mening over een gelezen literair werk publiceren en via sociale media verder onder de aandacht brengen. Ten tweede kunnen lezers direct en publiekelijk met een recensent in discussie treden.⁷ Voorts zorgt de mogelijkheid van het opnemen van hyperlinks in een recensie voor dynamiek: recensenten kunnen daarmee in principe direct verwijzen naar alles wat zij voor hun betoog van belang achten (als het online staat). Dat komt de levendigheid van hun teksten niet alleen ten goede, maar zorgt er tevens voor dat de literatuurkritiek veel nadrukkelijker kan worden gerelateerd aan andere vertogen. Waar het papier de literatuurbeschuwer tot een in zich-

zelf besloten eindoordeel dwingt, kan de internetrecensent zich in beginsel naar alle kanten openstellen.

Het is daarom zeker geen toeval dat een van de scherpste en intelligentste literatuurbeschouwers van het afgelopen decennium zijn bespreekpraktijk uitgerekend op het web begon. We hebben het over Jeroen Mettes (1978-2006), van wie postuum grote delen van zijn spannende en urgente blog *Poëzientities* in 2011 in boekvorm werden gepubliceerd. Een unicum in ons taalgebied, dat – terecht – veel positieve aandacht kreeg, zowel van de oude als de nieuwe media.⁸ En wat te denken van bevlogen en autonome critici als Achille van den Branden (inmiddels stilgevallen), Rutger H. Cornets de Groot en Samuel Vriezen, om er slechts een paar te noemen? Wie zich ook maar een beetje verdiept in de internetkritiek, zal zien dat hun vaak doorwrochte recensies de vergelijking met analoge boekbesprekingen in kwalitatief opzicht gemakkelijk kunnen doorstaan. Deze recensenten schrijven stukken die ertoe doen en soms uitmonden in boeiende debatten tussen belangrijke spelers uit het literaire veld.

Uiteraard is het niet alles goud wat er blinkt op internet. Kuitert besteedt terecht aandacht aan schrijvers die online onder schuilnamen hun eigen werk ophemelen en dat van anderen afkraken. Ook haar opmerkingen over de nefaste vermenging van commercie en kritiek in het digitale veld gaan helaas op. Dit soort verschijnselen zijn echter niet uniek voor de internetkritiek: ook op papier wordt aan vriendjespolitiek gedaan, houden recensenten er soms verborgen agenda's op na en worden er af en toe niet-gelezen boeken (juichend) beoordeeld. Nu zal je op internet per saldo meer kwestieuze literaire kritiek tegenkomen dan in de klassieke media. De vrijwel non-existente drempel en de (schijn van) anonimiteit maken de verleiding tot al te menselijke gedragingen aanzienlijk groter. In hun DW *B*-artikel 'Iedereen recensent. Het algoritme van de literaire kritiek' kaarten Hans Cottyn en Dirk Leyman dit probleem dan ook aan, maar ze roepen tegelijkertijd op tot enige institutionele openheid ten opzichte van online-initiatieven die er wél een "zuivere" literaire agenda op na houden: "Het is [...] duidelijk dat het internet en de sociale media vatbaar zijn voor 'frauduleuze', manipuleerbare literaire kritiek en dat we, zoals met alle media, kritisch moeten blijven. Het zal de literaire poortwachters – fondsen voor de letteren, leesbevorderaars, academies of literaire jury's – steeds achterdochtig maken en tot op zekere hoogte is dat terecht. Anderzijds moeten de canonmakers ondertussen ook wel open durven staan voor de goedmenende digitale gedegen besprekers van boeken."⁹ Het staat voor ons buiten kijf dat deze "goedmenende digitale gedegen besprekers van boeken" inmiddels ruimschoots voorhanden zijn op de eerdergenoemde sites. Een muisklik volstaat om ze te vinden.

STATUS

Nu is kwaliteit geen onaanvechtbaar inherent gegeven dat je met objectieve maatstaven kunt vaststellen – kwaliteit wordt altijd toegekend. Daarbij speelt de status of macht van de criticus (die volgens sommigen overigens tanende is) een belangrijke rol. Wanneer een prominent criticus van een landelijke kwaliteitskrant schrijver X of Y een groot talent noemt, dan is de kans reëel dat recensenten die voor minder prestigieuze media schrijven – zoals een internetsite – dat oordeel al dan niet bewust overnemen. Pierre Bourdieu noemt dat “orkestratie”, een fenomeen dat je ook van toepassing kunt verklaren op de receptie van internetkritiek. Die staat vooralsnog minder hoog aangeschreven dan de klassieke literatuurkritiek. En artikelen als die van Kuitert bestendigen deze status quo. Door de statuus van de scribeur (in dit geval een hoogleraar boekwetenschap) en het gekozen medium (een landelijke kwaliteitskrant, die misschien nog meer geldingswaarde heeft dan degene die ervoor schrijft) krijgen ze onherroepelijk iets zelfbevestigends.

“Vooralsnog”, schreven we hierboven. Want in de journalistieke wereld zie je her en der al dat internet als een volwaardig medium wordt beschouwd. Een actueel voorbeeld daarvan is het in 2013 gelanceerde *De Correspondent*. Deze door professionele journalisten opgerichte site wil volgens eigen zeggen niet meedelen op de waan van de dag, maar zet consequent in op vormen van *slow journalism*, zoals gedegen onderzoeksjournalistiek en al dan niet opiniërende achtergrondartikelen van de langere adem. Kortom, meer context en minder actualiteit dus. Het lijkt niet al te vergezocht om in de missie van dit digitale journalistieke medium een verwijt aan de traditionele media te zien, al waakt hoofdredacteur en oprichter Rob Wijnberg ervoor om de klassieke instituties tegen zich in het harnas te jagen: “*De Correspondent* is voor een deel voortgekomen uit frustraties over de commercieel gedreven, hype-gevoelige en oppervlakkige verslaggeving die onze informatievoorziening nu domineert. Maar *De Correspondent* is niet geboren uit rancune. De bedoeling is niet om ‘oude media’ een lesje te leren. Waar samenwerken met kranten, tijdschriften of omroepen waardevol is voor onze missie, zullen we dat zeker niet nalaten. *De Correspondent* wil een alternatief medium zijn, geen vervangend medium.”¹⁰

Die behoedzaamheid ligt voor de hand: zonder institutionele inbedding is het vrijwel onmogelijk om een succesvol medium te creëren, waarbij de mate van succes dan niet alleen wordt afgemeten aan de kwaliteit van de bijdragen, maar ook aan het aantal bezoekers dat – in dit geval – ook nog eens bereid is te betalen. Gelet op de doorgaans hoogwaardige en prikkelende inhoud en de grote schare betalende abonnees is *De Correspondent* in zijn opzet geslaagd. Althans voorlopig, want dit “alternatieve medium” bestaat nog niet veel langer dan een jaar.

INTELLECTUELE EN EMOTIONELE POTENTIE

De kans dat een recensiewebsite een dergelijk succes zal boeken, achten wij gering.¹¹ De publieke belangstelling voor literatuurkritiek – of beter: literatuur *tout court* – is nu eenmaal veel minder groot dan de aandacht voor actuele maatschappelijke vraagstukken zoals de massamedia die entameren. Daarbij komt nog dat er in de afgelopen vijftien jaar een radicale verandering valt waar te nemen in de manier waarop literatuur ervaren wordt. De literaire kritiek, zoals we die sinds ongeveer anderhalve eeuw kennen, stoelt nadrukkelijk op de idee dat literatuur lezers kan verheffen. Volgens dit bildungsideaal kunnen literaire werken onder meer bijdragen aan intellectuele en emotionele vorming en aanzetten tot maatschappelijke, psychologische of filosofische reflectie. Maar die opvatting maakt in toenemende mate plaats voor wat misschien een therapeutische notie van lezen kan worden genoemd: de literaire tekst dient niet langer ter verrijking of heroverweging van het eigen wereldbeeld, maar juist ter bevestiging ervan. Het oordeel over de tekst wordt dan ook niet meer overgelaten aan een lezer die op basis van zijn eloquentie en literaire kennis autoriteit is toegekend, maar aan lezers met wie het wereldbeeld min of meer gedeeld wordt – of aan een commerciële partij die het weet uit te venten.¹²

Ons oordeel over deze veranderende leescultuur is ambivalent. Aan de ene kant juichen we de pluriformiteit toe die ontstaat doordat lezers zich niet langer laten leiden door professionele critici – het is goed dat de literaire ervaring gedemocratiseerd wordt. Aan de andere kant kan de notie van lezen als ideële bevestiging de literaire ervaring tot consumptie reduceren, waarmee de literaire kritiek tot een verbruikerstest verwordt. Zoals hierboven al aangegeven, is dit laatste als tendens in de papieren kritiek inmiddels duidelijk zichtbaar, zonder dat de uitholling van de autoriteit van de professionele lezer tot enige pluriformiteit heeft geleid. Die pluriformiteit is daarentegen wel op internet voorhanden: internet biedt een publiekelijk onderdak aan elke mening. Die pluriformiteit op internet gaat evenwel vaak gepaard met een affirmatieve leeshouding – sterker nog: internet maakt dat gelijkgestemden elkaar veel makkelijker kunnen vinden en faciliteert de communicatie tussen hen als geen ander medium. De verregaande commercialisering van internet werkt bovendien de reductie van de literaire ervaring tot consumptie in de hand.

Toch denken wij dat internet het medium is waar de literaire kritiek haar intellectuele en emotionele potentie kan blijven ontplooien. Dat heeft alles te maken met de eerder al aan bod gekomen dynamiek die eigen is aan het medium. Via hyperlinks zoekt de internetkritiek veel nadrukkelijker contact met de wereld buiten de literatuur. Het beeld op die wereld zal daarom in veel gevallen explicieter zijn dan in een papieren recensie. Verdere explicitering van dit wereldbeeld vloeit voort uit de discussie tussen recensent en lezer, waarin direct en publiekelijk over de vorm, de inhoud en het doel van de recensie gesproken wordt. Dat alles kan reflectie afdwingen die een gerust-

stellende, consumptieve omgang overstijgt en waarmee je je, om Kuitert te citeren, “omhoog kunt lezen”. Om van die mogelijkheid gebruik te maken is slechts een beetje onbevangenheid ten opzichte van de internetkritiek vereist. De weegschaal zou dan wel eens naar de andere kant kunnen doorslaan.

Meer over literaire kritiek op internet via: www.onserfdeel.be/onlineliterairekritiek.

Noten

- 1 LISA KUITERT, “Ik wil mezelf omhooglezen”, *Trouw*, 21/12/2013. Url: <http://goo.gl/zBdzrH>.
- 2 Met internetkritiek doelen we hier op recensiesites en blogs die boeken serieus en integer willen bespreken, niet op lezerscommunity’s en recensiesites met een commercieel oogmerk.
- 3 LILIANE WAANDERS, “Welke indruk wil Lisa Kuitert met haar stuk over literaire recensies op het web wekken?”, *Hanta*, 21/12/2013. Url: <http://goo.gl/ps8Goq>.
- 4 JOS JOOSTEN, *Staande receptie*, Vantilt, Nijmegen, 2012, p. 82.
- 5 Zie in dit verband ook COEN PEPPELENBOS, “Nieuws: Kan iemand Lisa Kuitert wakker schudden?”, *Tzum*, 22/12/2013. Url: <http://goo.gl/o4RhwQ>.
- 6 Hetzelfde geldt voor Jos Joosten, die stelt dat critici van naam zich niet met exclusief voor het medium geschreven werk op internet begeven (*Staande receptie*, p. 87).
- 7 Daartegenover staat de ingezonden brief bij kranten en weekbladen, maar vanwege de beperkte ruimte wordt die zelden afgedrukt. Sowieso gaat de dynamiek van het debat (voor zover daar trouwens nog sprake van is) onherroepelijk verloren door de traagheid van gedrukte media.
- 8 Zie ook: BART VAN DER STRAETEN, “De romantiek van het verzet. Nagelaten werk van Jeroen Mettes”, *Ons Erfdeel*, jg. 54 (2011), nr. 4, pp. 142-144.
- 9 HANS COTTYN EN DIRK LEYMAN, “Iedereen recensent. Het algoritme van de literaire kritiek”, *DW B*, jg. 156 (2011), nr. 4, pp. 641-647. Url: <http://goo.gl/NEok88>.
- 10 Zijn missionstatement komt sterk overeen met de uitgangspunten die *De Reactor* vijf jaar geleden formuleerde: “*De Reactor* wil de kwaliteitsvolle literaire kritiek in ons taalgebied een nieuwe impuls geven voor een breed publiek van geïnteresseerde lezers die vaak hun gading niet meer vinden in de kolommen van kranten en weekbladen. [...] Anders dan in de kranten en weekbladen, speelt de actualiteitswaarde van de besproken publicaties en de naamsbekendheid van de auteurs een minder grote rol.”
- 11 In dit verband is het veelzeggend dat *De Correspondent* vooralsnog geen vaste plaats inruimt voor boekbesprekingen.
- 12 Deze ontwikkeling is in kaart gebracht door Jim Collins in *Bring on the Books for Everybody. How Literary Culture Became Popular Culture* (Duke University Press, 2010). Volgens Collins wordt voor een groeiende groep lezers het symbolisch kapitaal niet langer door critici bepaald, maar door zogeheten *peers*: lezers met dezelfde interesses. Hedendaagse lezers laten zich steeds minder leiden door de mening van traditionele poortwachters – of die nu digitaal of analoog publiceren – maar vormen hun mening veeleer door (zelf opgerichte) leeskringen te bezoeken op bijvoorbeeld *Amazon*. Daar speelt zich een revolutie af die van een geheel andere orde is, en die Collins in zijn boek zelfs “the end of civilized reading” noemt.